

महाराष्ट्र शासन

कृषि पशुसंवर्धन , दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग

शासन निर्णय क्र. सेंद्रियो २०१२/प्र.क्र.१/१७अ

मंत्रालय विस्तार, मुंबई-४०००३२

दिनांक : ८ जानेवारी, २०१३

प्रस्तावना:-

अन्नधान्याच्या उत्पादन वाढीसाठी अधिक उत्पादन देणाऱ्या संकरित जाती, रासायनिक खते आणि रासायनिक किटकनाशके यांचा मोठ्या प्रमाणावर वापर करण्यात आला. त्यांच्या वापरामुळे पीक उत्पादनात निश्चितच वाढ झाली. परंतु रासायनिक खते व किटकनाशकांच्या सततच्या वापरामुळे जमिनीचे आरोग्य बिघडणे, पिकांची उत्पादकता कमी होणे आणि उत्पादित मालाची प्रत खालावणे, मानव व पशूपक्षी यांच्या आरोग्यावर विपरीत परिणाम होणे, असे दुष्परिणाम दिसू लागले. या व्यतिरीक्त पाण्याचे प्रदुषण आणि वातावरणाचे प्रदुषणही मोठ्या प्रमाणावर होत आहे. रासायनिक खते ही प्रामुख्याने पेट्रोलियम पदार्थांपासून तयार होत असल्याने आणि पेट्रोलियमचे साठे मर्यादीत असल्याने, तसेच या पदार्थांच्या वाढत्या किंमती लक्षात घेता भविष्यकाळातील ही समस्या सोडविण्याच्या दृष्टीकोनातून सेंद्रिय शेतीचा विचार होणे अपरिहार्य आहे. तसेच शेतीत रासायनिक खते व औषधांचा अतिरेकी वापर वाढल्याने आजार वाढत आहेत. त्यामुळे सेंद्रिय शेतीला प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे.

२. जमिनीचे आरोग्य सुधारण्यावर महापीक अभियानअंतर्गत विशेष भर देण्यात आला. राज्य शासनाने २०००-०१ पासून सेंद्रिय शेती योजना सुरू केली आहे. नंतर २००२-०३ पासून केंद्र शासनाच्या कृती आराखड्याअंतर्गत सदरची योजना अंमलात आली आहे. शासनाचा पुढाकार, कृषि विभागातील अधिकारी, कष्टकरी शेतकरी, कृषि विद्यापीठ शास्त्रज्ञ व सेवाभावी संस्था या सर्वांच्या प्रयत्नातून महाराष्ट्रात सेंद्रिय शेतीची मोठी चळवळ उभी राहिली.

३. सेंद्रिय शेती ही केवळ शेती पद्धती न राहता, जीवनशैली व्हावी, यासाठी राज्याचे “सेंद्रिय शेती धोरण” आवश्यक आहे. राज्याचे सेंद्रिय शेती धोरण निश्चित करून, त्याआधारे सेंद्रिय शेतीच्या चळवळीस अधिक चालना दिल्यास महाराष्ट्रातील विशेषतः कोरडवाहू व अल्पभूधारक शेतकऱ्यांच्या विकासाला चालना मिळेल तसेच राज्यास “आदर्श सेंद्रिय शेती राज्य” म्हणून ख्याती मिळविता येईल.

४. या पार्श्वभूमीवर महाराष्ट्र शासनाने डॉ. राजाराम देशमुख यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या सेंद्रिय शेती धोरण निश्चितीकरण समितीच्या शिफारशींवर व त्यानंतर डॉ. शंकरराव राऊत यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या समितीच्या शिफारशींवर सर्व सेंद्रिय शेती तज्ञ, शास्त्रज्ञ, शेतकरी व सेवाभावी संस्था यांचेशी सविस्तर चर्चा केली. त्या अनुषंगाने सेंद्रिय शेतीचे धोरण निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय

राज्यामध्ये सेंद्रिय शेतीचा प्रसार व प्रचार करण्यासाठी तसेच सेंद्रिय शेती करण्यास प्रोत्साहन देण्यासाठी खालील प्रमाणे सेंद्रिय शेतीचे धोरण निश्चित करण्यास शासन मंजूरी देण्यात येत आहे.

१) सेंद्रिय शेती व्याख्या :-

सेंद्रिय शेती म्हणजे “अशी वैविध्यपूर्ण शेती पद्धती की, ज्यामध्ये पिके व पशूधन यांचे व्यवस्थापन शेतावरील व स्थानिकरित्या उपलब्ध स्रोतांमधून एकात्मिक पद्धतीने केले जाते.” (भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली)

सेंद्रिय शेती पद्धती म्हणजे “अशी शेती पद्धती की, ज्यामध्ये शेतीचे नियोजन सर्व प्रकारच्या रसायनांचा (खते, पशूखाद्यपुरके, पीक संरक्षक औषधे, संप्रेरके, इत्यादी) वापर टाळून केलेली एकात्मिक शेती पद्धती ज्यात पशूधन व्यवस्थापन पद्धतीचा अवलंब करून शेतावरील व स्थानिकरित्या उपलब्ध स्रोतांचा वापर केला जातो.” (आयफॅम)

अशी एक शेती पद्धती की, “ज्यामध्ये शेतीची रचना व व्यवस्थापनापासून अशी निसर्गप्रणाली निर्माण करणे की, ज्यामुळे शेतीची शाश्वत उत्पादकता, रासायनिक खते व किडनाशक औषधांच्या वापराशिवाय टिकविता येईल. (अपेडा)

सारांश रुपाने सेंद्रिय शेती म्हणजे अशी वैविध्यपूर्ण शेती पद्धती की ज्यामध्ये पिके, पशूधन यांचे व्यवस्थापन व शाश्वत उत्पादन सर्व प्रकारच्या रसायनांचा (खते, पशूखाद्यपुरके, पीक संरक्षक औषधे, संप्रेरके इत्यादी) वापर टाळून व जास्तीत जास्त शेतावरील व स्थानिकरित्या उपलब्ध स्रोतांमधून एकात्मिक पद्धतीने केले जाते. जेणेकरून, अशा शाश्वत उत्पादनासाठी लागणारी जमीन, पशूधन, पाणी व पर्यावरण यामध्ये सुधारणा होऊन उत्पादन व उत्पादनाची प्रत यामध्ये वाढ होऊन जीवसृष्टीला ती उत्पादन प्रणाली पोषक व आरोग्यवर्धक होते, अशी शेती.

२) सेंद्रिय शेती धोरणाची उद्दिष्टे:-

- १) कृषि उत्पादनासाठी जमीन हे सजीव माध्यम आहे. त्याची जैव विविधता जोपासून जमिनीचे आरोग्य सुधारणे तसेच विविध माध्यमांद्वारे होणारे जमीन, पाणी व हवा यांचे होणारे प्रदूषण नियंत्रित करणे.
- २) सकस, रसायनमुक्त आणि मूल्यवर्धित सेंद्रिय शेती उत्पादने उपलब्ध करणे.
- ३) ग्रामीणस्तरावर सुशिक्षित नवयुवकांना सेंद्रिय शेती उद्योगातून रोजगार/स्वयंरोजगार संधी उपलब्ध करणे.
- ४) भारतीय जनतेला प्रचलित आंतरराष्ट्रीय मानकांप्रमाणे सुरक्षित, विषमुक्त अन्न मिळण्याच्या दृष्टीने नियमन करणे.
- ५) सेंद्रिय शेती हा परवडणारा व्यवसाय म्हणून विकसित करण्यासाठी आर्थिक, संस्थात्मक, संरचनात्मक मदत करणे.

- ६) राज्यातील शेती क्षेत्राच्या किमान १० टक्के क्षेत्र सेंद्रिय शेती खाली आणणे आणि किमान २५ टक्के क्षेत्रावर सेंद्रिय शेती घटकांचा वापर करणे.
- ७) सेंद्रिय शेती उत्पादनांना देशांतर्गत बाजारपेठ विकसित करणे. प्रमाणित शेतमालाचा पुरवठा दरवर्षी दहा टक्क्यांप्रमाणे वाढवित नेणे.
- ८) सेंद्रिय निविष्टा यांचे गावपातळीवर उत्पादन होण्यासाठी शेतकरी, स्वयंसहाय्यता गट किंवा शेतकऱ्यांची कंपनी इत्यादींना प्रोत्साहन देणे.
- ९) शेतीमधून तयार होणारे कृषि पीक अवशेष आणि टाकावू वनस्पतीजन्य पदार्थांचा पुनर्वापर करण्यासाठी विविध सेंद्रिय पद्धती तसेच यंत्र, अवजारे, तंत्रज्ञान आणि मनुष्यबळ विकास यांचेसाठी प्रोत्साहन देणे.
- १०) सेंद्रिय उत्पादनाचे मूल्यवर्धन करणेसाठी त्यांची प्रतवारी, प्रक्रिया, पॅकिंग व शीतगृहासाठी सहाय्यता देणे.
- ११) सेंद्रिय उत्पादन प्रक्रिया उद्योगास चालना देणे.
- १२) जनुकीय बदल विरहीत बियाणे वापरास प्रोत्साहन देणे.
- १३) सेंद्रिय शेती तंत्रज्ञान संशोधन, विकास व प्रचार प्रसारासाठी उपाय योजना करणे.
- १४) सेंद्रिय शेतीच्या सर्वांगीण विकासासाठी या क्षेत्रातील अनुभवी संस्था, शेतकरी, संशोधक व उद्योजक यांची शिखर संस्था स्थापन करणे.
- १५) प्रचलित शेती पद्धतीमध्ये सेंद्रिय शेती पद्धतीचा वापर वाढविणे.
- १६) सेंद्रिय शेती प्रचार व प्रसारासाठी आणि अंमलबजावणीसाठी यंत्रणा निर्माण करणे.
- १७) स्वयंपोषी, स्वावलंबी, कमी खर्चाची शाश्वत शेती विकसीत करणे.
- १८) सेंद्रिय शेतीचे पिक निहाय तंत्रज्ञान विकसित करणे.
- १९) राज्यामध्ये सर्वदूर “स्वावलंबी सेंद्रिय शेती ग्राम प्रकल्प राबविणे ”

३) सेंद्रिय शेतीची व्याप्ती :-

राष्ट्रीय सेंद्रिय उत्पादन कार्यक्रम (एनपीओपी-२००५) च्या माणकानुसार अपेडाच्या मान्यता प्राप्त प्रमाणीकरण यंत्रणेमार्फत किंवा सहभागी हमी योजनेअंतर्गत (पी.जी.एस) प्रमाणीत झालेले सेंद्रिय क्षेत्र, एनपीओपी च्या मानकानुसार अपेडा मानकप्राप्त प्रमाणीकरण यंत्रणेमार्फत किंवा सहभागी हमी योजनेअंतर्गत (पी.जी.एस) प्रमाणीकरण प्रक्रियेत असलेले सेंद्रिय क्षेत्र, परंपरेने रसायनमुक्त असणारे आदिवासी व डोंगरी भागातील क्षेत्र, कोरडवाहू क्षेत्र. (पुढील तीन वर्षात प्रमाणीकरण प्रक्रियेत येणे अनिवार्य)

४) सेंद्रिय शेती उपक्रम :-

सेंद्रिय शेती प्रचार, प्रसिद्धी, सेंद्रिय शेती प्रचार व प्रसिद्धी साहित्य निर्मिती, स्वयंसेवी संस्था, शासकीय, निमशासकीय व खाजगी संस्थांचे सहकार्याने सेंद्रिय शेती कार्यान्वित करणे, त्यासाठी पब्लिक प्रायव्हेट पार्टनरशिप तत्वाचा वापर करणे, सेंद्रिय शेती पद्धतीचा अवलंब करण्यापासून उत्पादनाची विक्री करेपर्यंत शेतकऱ्यांना मार्गदर्शन मिळणेसाठी प्रत्येक गावामध्ये सेंद्रिय शेती अभ्यासगट स्थापन करणे. सेंद्रिय शेतीसाठी स्वतंत्र संकेत स्थळ निर्माण करणे, सेंद्रिय शेती पुरस्कार प्रदान करणे, ग्राहकांची सेंद्रिय आहाराबाबत विविध माध्यमांद्वारे जागृती करणे, शालेय व महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये सेंद्रिय शेती व उत्पादनाबाबत जागृती करणे, सेंद्रिय शेती प्रबोधनासाठी किर्तनकारांचा वापर करावा, शासनाची

कृषिविषयक विविध प्रकाशने, मासिके इत्यादींच्या माध्यमातून नियमितपणे सेंद्रिय शेतीविषयक माहिती देणे, सेंद्रिय शेती तंत्रज्ञान, यशोगाथा प्रकाशित करणे, सेंद्रिय शेती संस्था उत्पादक गट/समूह शेतकरी यांची निर्देशिका तयार करणे. आदर्श (मॉडेल फार्म) सेंद्रिय प्रक्षेत्र निर्मिती, मनुष्यबळ विकास-शेतकऱ्यांचे सेंद्रिय समूह/गट याची स्थापना करणे, शेतकऱ्यांसाठी शेतकरी मेळावे, शेतीशाळा, परसबाग प्रशिक्षण, राज्यांतर्गत व राज्याबाहेर अभ्यास दौरे आयोजित करणे, अधिकारी/कर्मचाऱ्यांसाठी कार्यशाळा व प्रशिक्षण आयोजित करणे, यशस्वी शेतकऱ्यांच्या शेतावर सेंद्रिय शेती प्रशिक्षण केंद्र उभारणे, राज्यभरातील सेंद्रिय शेती या विषयांत प्रदीर्घ अनुभव व अभ्यास असलेले शेतकरी, स्वयंसेवी संस्था, शास्त्रज्ञ व अधिकारी यांची जिल्हानिहाय अधिसूची (empanelment) तयार करून प्रसिध्द करणे, त्यांच्या माध्यमातून सेंद्रिय शेती प्रचार-प्रसार, प्रशिक्षण व मार्गदर्शन करणे, सेंद्रिय शेती करणारे शेतकरी, सेंद्रिय शेतीमाल ग्राहक व विक्रेत्यांसाठी खास प्रशिक्षण आयोजित करणे, सेंद्रिय प्रमाणीकरण, निविष्ठा उत्पादन, बिजोत्पादन, साठवण, जैव विविधता जतन, मानांकन विकसन (ब्रँड डेव्हलपमेंट), प्रक्रिया, हिशोब व नोंद ठेवणे यासाठी प्रशिक्षण इ. उपक्रम राबविणे.

५) सेंद्रिय शेती निविष्ठा निर्मिती व उपलब्धता याबाबत कार्यवाही :-

- १) सेंद्रिय निविष्ठा उदा. गांदूळ खत, बायोडायनॅमिक कंपोस्ट, सीपीपी, जैविक व वनस्पतीजन्य किडनाशके (दशपर्णी अर्क), जीवामृत, बीजामृत, पंचगव्य, अमृतपाणी इत्यादीचे उत्पादन शेतकऱ्यांनी स्वतः करण्यासाठी प्रोत्साहन देणे. सेंद्रिय खताच्या गुणनियंत्रणासाठी अपेडा या संस्थेने निर्धारित केलेल्या सेंद्रिय उत्पादनाच्या राष्ट्रीय मानकांनुसार सेंद्रिय निविष्ठांची निर्मिती तर FCO च्या मानकांनुसार निविष्ठांचे गुणनियंत्रण करणे, गुणनियंत्रण यंत्रणेचे बळकटिकरण करणे.
- २) सेंद्रिय निविष्ठांचे गुणवत्तेचे निकष निश्चित करून त्याचे गुणनियंत्रणाची अंमलबजावणी करणे.
- ३) सेंद्रिय निविष्ठामध्ये कोणकोणते घटक उपलब्ध आहेत त्यांचा कशा प्रकारे उपयोग केला असता शेतीला कोणते फायदे होतात याबाबतची माहिती उत्पादनावर छापणे.
- ४) स्थानिक कारागिरांनी सेंद्रिय शेतीसाठी तयार केलेल्या अवजारांना प्रोत्साहन.
- ५) बायोगॅस सेंद्रिय शेतीचा महत्वाचा घटक असावा.
- ६) मूलस्थानी मृद-जलसंधारण व जैवभार संवर्धन हे सेंद्रिय शेतीचे अविभाज्य घटक राहतील.
- ७) हिरवळीचे खताच्या मिश्रणीक वापरास प्रोत्साहन देऊन प्रचार व प्रसार करणे.
- ८) माती परिक्षणानुसार सेंद्रिय कर्बाचे व्यवस्थापन करणे.
- ९) शेतकऱ्यांना देशी गाय संगोपनासाठी प्रोत्साहन देणे.
- १०) सेंद्रिय शेतकरी, गटस्तरावर सामूहिक बियाणे बँक निर्मितीस प्रोत्साहनपर अनुदान देणे. मिश्र पिक पध्दतीस प्रोत्साहन देणे. गोठा व्यवस्थापन करून मलमुत्र एकत्रित करणे व त्याचा पिकोत्पादनासाठी वापर करणे.

६) सेंद्रिय शेतीचे प्रमाणीकरण :-

केंद्र शासनाच्या वाणिज्य मंत्रालयाच्या अपेडा या संस्थेने मान्यता दिलेल्या प्रमाणीकरण यंत्रणांकडून अथवा कृषि मंत्रालयाच्या पी.जी.एस्. पद्धतीने सेंद्रिय शेती प्रमाणीकरणासाठी सेंद्रिय शेती करतांना गटांना तसेच वैयक्तिक शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन देणे. सेंद्रिय शेतीच्या प्रमाणीकरणासाठी अंतर्गत निव्वण प्रणाली (आयसीएस) बळकट करणेसाठी शेतकरी/गटांना प्रशिक्षण देणे.

७) सेंद्रिय शेती प्रक्रिया व विक्री :-

- १) शहरी व निमशहरी भागात, ग्राहक व उत्पादकांच्या दृष्टीने सोयीच्या ठिकाणी स्वतंत्र सेंद्रिय कृषि माल साठवणूक व विक्रीसाठी पायाभूत सुविधा उपलब्ध करणे.
- २) पारंपारिक सेंद्रिय उत्पादन करणारा भाग (डोंगरी व आदिवासी) व तेथील वैशिष्टपूर्ण उत्पादने निर्देशित करून त्यांचे नामांकन करण्यास प्रोत्साहन देणे.
- ३) सेंद्रिय शेतीमाल प्रदर्शन व विक्री महोत्सव आयोजित करणे.
- ४) साप्ताहिक सेंद्रिय शेतीमाल बाजार भरविणेस सहकार्य करणे.
- ५) सेंद्रिय शेतीचे उत्पादक, ग्राहक, उत्पादने तसेच सेंद्रिय शेतीमाल बाजारपेठेचा अभ्यास करून संकेतस्थळांवर प्रसिद्धी देणे.
- ६) सेंद्रिय शेती मालाची काढणी, हाताळणी, शीतकरण, ग्रेडिंग व पॅकिंगसाठी प्रोत्साहन देणे. अपारंपारिक उर्जास्त्रोताच्या वापरास विशेष प्राधान्य देणे.
- ७) सेंद्रिय शेतीमाल थेट विक्रीसाठी प्रोत्साहन देणे.
- ८) सेंद्रिय शेतीमाल विक्री केंद्र स्थापनेसाठी अनुदान देणे.
- ९) सेंद्रिय शेतीमाल प्राथमिक प्रक्रिया उद्योग ग्रामीण भागात सुरू करण्यास चालना देणे.
- १०) प्रत्येक जिल्ह्यातून शेतकरी व संस्थेच्या माध्यमातून नामांकन (ब्रँड) विकसित करणे.
- ११) सेंद्रिय उत्पादक ते ग्राहक साखळी निर्मितीवर भर देणे. शेतकरी-उत्पादकांच्या कंपन्यांना प्रोत्साहन देणे.
- १२) सेंद्रिय शेती मालासाठी प्राधान्याने देशांतर्गत बाजारपेठ विकसीत करण्यावर भर देणे.
- १३) सेंद्रिय शेतीमालाच्या पॅकिंगवर 'सेंद्रिय उत्पादन' असा उल्लेख करणे बंधनकारक करणे.
- १४) सेंद्रिय शेती उत्पादनातील उर्वरित विषारी अंशाच्या परिक्षणासाठी सहाय्य.

८) सेंद्रिय शेती शिक्षण व संशोधन :-

- १) सेंद्रिय शेती पद्धतीचे संशोधन करून उत्पादन पद्धतीच्या शिफारशीसाठी चारही कृषि विद्यापीठे, कृषि विज्ञान केंद्र, स्वयंसेवी संस्था, तसेच त्या त्या विभागातील सेंद्रिय शेती करणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या शेतात, संशोधनात्मक प्रकल्प हाती घेणे. संशोधनाच्या शिफारशी अॅग्रेसकोची मान्यता घेऊन लागू करणे.
- २) अन्नाची सुरक्षितता व गुणवत्ता तपासणेसाठी अभ्यास करणाऱ्या यंत्रणा/संस्था इत्यादींना प्रोत्साहन देणे.
- ३) शैक्षणिक अभ्यासक्रमांतर्गत सेंद्रिय शेती व उद्योजकता विकास या विषयाचा समावेश करणे.
- ४) सेंद्रिय शेतीबाबत पदविका अभ्यासक्रम (एक वर्ष), पदव्युत्तर अभ्यासक्रम (एम.एस.सी., पी.एच.डी.) सुरू करणे.

- ५) कृषि विद्यापीठांनी सेंद्रिय शेती करणाऱ्या विविध भागातील शेतकऱ्यांच्या प्रयोगांची व निष्कर्षांची शास्त्रीय पद्धतीने पडताळणी करून, त्याआधारे संशोधनाच्या शिफारशी अँग्रोस्कोची मान्यता घेऊन लागू करणे.
- ६) जमिनीचे आरोग्य व उत्पादकता वाढविण्याच्या दृष्टीने उदा. जमिनीतील सेंद्रिय कर्बात वाढ, कर्ब-नत्राचे योग्य प्रमाण, पिकांची फेरपालट, सहजीवी व सापळा पिके, कृषि वानिकी इ.- आवश्यक संशोधन करणे.
- ७) कोरडवाहू व बागायती क्षेत्रावर स्वतंत्र संशोधन प्रकल्प हाती घेणे. यामध्ये कोरडवाहू क्षेत्रास प्राधान्य देणे.
- ८) सेंद्रिय शेती संशोधनासाठी विभागनिहाय सेंद्रिय शेती दिशादर्शक अभ्यासगट स्थापित करणे, त्यावर स्थानिक शेतकरी, संस्था व शासकीय अधिकाऱ्यांचा सामावेश करणे.
- ९) सेंद्रिय पद्धतीने शेती करणाऱ्या शेतकऱ्यांना कार्बन क्रेडिटचा लाभ मिळण्यासाठी व्यवस्था करणे.
- १०) अपारंपारिक ऊर्जा, बैल तसेच मानवचलित कृषि अवजारे यासंबंधी संशोधन हाती घेणे.
- ११) भारतीय गोवंशाचे व इतर पशुपक्षांचे वंशसंवर्धन व संशोधनावर भर देणे.

९) अंमलबजावणी :-

- १) सेंद्रिय शेती योजनेची अंमलबजावणी प्रकल्पाधारित करून निवडलेले प्रकल्प किमान तीन वर्षांच्या कालावधीसाठी कार्यान्वित असावेत.
- २) शेतकऱ्यांच्या शेतावर / स्वयंसेवी संस्थेमार्फत मॉडेल सेंद्रिय शेती प्रकल्प राबविणे.
- ३) कार्यान्वित असलेल्या केंद्र व राज्य योजनांमधील घटकांचे सेंद्रिय शेती योजने समवेत सांगड घालण्यात येईल.
- ४) भविष्यकालीन परिस्थितीनुरूप धोरणामध्ये बदल संभवतात.

१०) अंमलबजावणीसाठी व्यवस्था :-

- १) राज्यस्तरावर संचालक फलोत्पादन, विभागीय स्तरावर विभागीय कृषि सहसंचालक व जिल्हास्तरावर जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांच्या अधिनस्त सेंद्रिय शेती कक्षाची स्थापना करणे.
- २) क्षेत्रीय स्तरावर सेंद्रिय शेती मंडळ / विज्ञान मंडळ स्थापन करून अशा विज्ञान मंडळाचे जिल्हास्तर आणि विभागस्तरावर मंडळ असावे आणि त्यांचे माध्यमातून सेंद्रिय शेती अंमलबजावणी व्हावी.
- ३) ग्रामस्तरावर/आठ कि.मी व्यासाच्या परिसरातील १५ ते २० शेतकऱ्यांचा सेंद्रिय शेती गट स्थापन करणे, गटाचे क्षेत्र १० हेक्टर पर्यंत असेल.
- ४) गावपातळीवर सेंद्रिय शेतीस चालना मिळणेसाठी सेंद्रिय कृषि विज्ञान मंडळ स्थापन करणे.

- ५) वहा गटांचा एक समूह तयार करणे, समूहामध्ये २०० शेतकऱ्यांचा समावेश राहणार असून त्याचे क्षेत्र १०० हेक्टर पर्यंत राहील. या समूहामार्फत/ कृषि विज्ञान मंडळ/ स्थानिक संस्थेमार्फत सेंद्रिय शेती प्रकल्प राबविण्यात येईल.
- ६) जिल्ह्यातील समूह/कृषि विज्ञान मंडळ/स्थानिक संस्थांचे प्रतिनिधींचे जिल्हास्तरावर सेंद्रिय शेती जिल्हास्तरीय मंडळ राहील.
- ७) जिल्हास्तरीय मंडळामार्फत जिल्ह्यांमध्ये सेंद्रिय शेती अंमलबजावणी बाबतचे निर्णय घेतले जातील.
- ८) विभागस्तरावर जिल्हास्तरीय मंडळाचे प्रतिनिधी, विभागातील सेंद्रिय शेतीमध्ये स्वयंस्फूर्तीने कार्यरत असणाऱ्या संस्था, विभागातील मातृमार्गदर्शक संस्था, कृषि व संलग्न विभागाचे जिल्हास्तरीय आणि विभागस्तरावरील अधिकारी यांची संयुक्त समिती राहील. सदर समिती धोरणात्मक निर्णय घेईल तसेच विभागातील सेंद्रिय शेतीच्या कामकाजाचा आढावा घेऊन राबविण्यात येणाऱ्या योजनांचे संनियंत्रण करेल.

११) प्रस्तावित निधी :-

सेंद्रिय शेती धोरणामध्ये प्रस्तावित केलेला निधी, हा सेंद्रिय शेतीचा प्रचार व प्रसार करून उत्पादक आणि ग्राहकामध्ये जागृति निर्माण करणे, सेंद्रिय शेतीची व्याप्ती वाढविणे, सेंद्रिय शेती उपक्रम राबविणे, सेंद्रिय शेती निविष्ठा निर्मिती व उपलब्धता, सेंद्रिय शेतीचे प्रामाणिकरण, सेंद्रिय शेती प्रक्रीया व विक्री, सेंद्रिय शेती शिक्षण व संशोधन इ. प्रमुख घटकांसाठी आहे. सेंद्रिय शेती धोरणांतर्गत प्रोत्साहान कार्यक्रमांतर्गत येणारे घटक व मापदंड याबाबतचा तपशिल सोबत (प्रपत्र अ व ब मध्ये) जोडला आहे. आयुक्त (कृषि) यांनी दरवर्षी सेंद्रिय शेती धोरणांतर्गत प्रोत्साहान कार्यक्रमांतर्गत येणारे घटक व मापदंडानुसार येणारा खर्च त्यांचे अध्यक्षतेखालील समितीच्या बैठकीत चर्चा करून निश्चित करावा आणि विभागाच्या मान्यतेसाठी सादर करण्यात यावा. तद्नंतर विभागास मंजूर करण्यात येणाऱ्या नियत व्ययाच्या मर्यादेत प्रस्तावित योजनेसाठी तरतुद करावी.

१२) संनियंत्रण:-

सेंद्रिय शेतीचा सर्वांगीण विकास, समन्वय व संनियंत्रण ठेवणेसाठी कृषि आयुक्तालयस्तरावर खालील प्रमाणे समिती गठीत करण्यात येत आहे.

१. आयुक्त (कृषि)	अध्यक्ष
२. आयुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धविकास)	सदस्य
३. आयुक्त (सहकार)	सदस्य
४. व्यवस्थापकीय संचालक (राफअ)	सदस्य
५. संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण)	सदस्य
६. संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण)	सदस्य
७. संचालक (कृषि प्रक्रीया व व्यापारक्षम शेती)	सदस्य
८. संचालक (फलोत्पादन)	सदस्य
९. कृषि विभागातील सेंद्रिय शेतीतील वरीष्ठ अधिकारी	सदस्य सचिव
१०. राष्ट्रीयकृत बँकेचे प्रतिनिधी	सदस्य
११. संचालक (पणन)	सदस्य
१२. महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ, प्रतिनिधी	सदस्य

१३. महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, प्रतिनिधी	सदस्य
१४. चारही कृषि विद्यापीठातील सेंद्रिय शेतीशी निगडित शास्त्रज्ञ	सदस्य
१५. सेंद्रिय शेतीमध्ये काम करणा-या संस्था (चार)	सदस्य
१६. सेंद्रिय शेती करणारे शेतकरी (चार)	सदस्य
१७. सेंद्रिय शेतीमध्ये कार्य करणा-या महिला (चार)	सदस्य

या समितीची कार्यक्षमता राज्यभर असेल. या समितीची कार्यक्षमता पुढीलप्रमाणे राहिल :-

- सेंद्रिय शेतीस चालना देण्यासाठी विविध उपक्रम प्रस्तावित करणे.
- सेंद्रिय शेतीमध्ये कार्यरत असणा-या विविध यंत्रणा / सेवा भावी संस्था/प्रगतशील शेतकरी यांचा समन्वय राखणे.
- शासनाने मंजूर केलेल्या विविध योजनांची अंमलबजावणी करणे आणि त्यांचा वेळोवेळी आढावा घेणे.
- सेंद्रिय शेती उपक्रमांचे सनियंत्रण करणे.
- सेंद्रिय शेती पूरक उपक्रम प्रस्तावित करून त्यास राज्यस्तरावरून सुकाणू समितीची मान्यता

१३) सेंद्रिय शेतीच्या सर्वांगीण विकासासाठी राज्य स्तरावर “सेंद्रिय शेती सुकाणू समिती” खालील प्रमाणे स्थापन करण्यात येत आहे :-

१) मा. मंत्री (कृषि)	अध्यक्ष
२) मा. राज्यमंत्री (कृषि)	सदस्य
३) प्रधान सचिव/अपर मुख्य सचिव (कृषि व फलोत्पादन)	सदस्य सचिव
४) सचिव (सहकार)	सदस्य
५) सचिव (पशुसंवर्धन व दुग्धविकास)	सदस्य
६) सचिव (सामाजिक वनीकरण)	सदस्य
७) चारही कृषि विद्यापीठांचे कुलगुरु	सदस्य
८) आयुक्त (कृषि)	सदस्य
९) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ	सदस्य
१०) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ	सदस्य
११) व्यवस्थापकीय संचालक (राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान)	सदस्य
१२) संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण)	सदस्य
१३) संचालक (निविष्टा व गुणनियंत्रण)	सदस्य
१४) संचालक (कृषि प्रक्रिया व व्यापारक्षम शेती)	सदस्य
१५) संचालक (फलोत्पादन)	सदस्य
१६) अध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य सेंद्रिय शेती धोरण समिती	सदस्य
१७) नोंदणीकृत प्रमाणीकरण यंत्रणेचे प्रतिनिधी	सदस्य
१८) अपेडाचे प्रतिनिधी	सदस्य
१९) कृषि विभागातील सेंद्रिय शेतीतील अनुभवी अधिकारी (चार)	सदस्य
२०) अध्यक्ष नाबार्ड	सदस्य
२१) राष्ट्रीयकृत बँकेचे प्रतिनिधी	सदस्य
२२) सेंद्रिय शेतीमध्ये उल्लेखनिय काम करणा-या संस्था (पाच)	सदस्य
२३) सेंद्रिय शेतीमध्ये कार्य करणारे शेतकरी (पाच)	सदस्य
(महिलांना प्राधान्य)	

सदरील समितीची बैठक वर्षातून कमीत कमी दोन वेळा आयोजित करण्यात येईल आणि या समितीची कार्यक्षमता खालील प्रमाणे असेल :-

- १) राज्य, विभाग व जिल्हास्तरावर सेंद्रिय शेती समितीची स्थापना करणे
- २) सेंद्रिय शेती कार्यक्रमाचा आढावा घेणे
- ३) सेंद्रिय शेती क्षेत्रात उल्लेखनिय काम करणारे शेतकरी, संस्था, गट, अधिकारी, शास्त्रज्ञ यांची पुरस्कारासाठी निवड करणे.
- ४) सेंद्रिय शेती कार्यक्रमास मंजूरी प्रदान करणे
- ५) सेंद्रिय शेती संबंधात धोरणात्मक निर्णय घेणे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून याचा संगणक संकेतांक क्र. २०१३०१०३१६०१३२६८०१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(डॉ. सुधीर कुमार गोयल)

अपर मुख्य सचिव (कृषि व फलोत्पादन)

प्रति,

मा. राज्यपाल यांचे सचिव,
 मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव,
 मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव,
 मा. मंत्री (कृषि व पणन) यांचे खाजगी सचिव,
 मा. मंत्री (फलोत्पादन) यांचे खाजगी सचिव
 मा. मंत्री (सहकार) यांचे खाजगी सचिव
 मा. मंत्री (पदुम) यांचे खाजगी सचिव
 मा. मंत्री (ग्रामविकास) यांचे खाजगी सचिव
 मा. राज्यमंत्री (कृषि) यांचे खाजगी सचिव
 मा. राज्यमंत्री (फलोत्पादन) यांचे खाजगी सचिव
 मा. राज्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे खाजगी सचिव
 मा. राज्यमंत्री (सहकार) यांचे खाजगी सचिव
 मुख्य सचिव यांचे उपसचिव
 अप्पर मुख्य सचिव (कृषि व फलोत्पादन) यांचे स्वीय सहाय्यक
 प्रधान सचिव (सहकार) यांचे स्वीय सहाय्यक
 सचिव (पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास व मत्स्य व्यवसाय) यांचे स्वीय सहाय्यक
 सचिव (सामाजिक वनीकरण) यांचे स्वीय सहाय्यक
 सर्व कुलगुरु (कृषि विद्यापिठे)
 आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य कृषि आयुक्तालय पुणे.
 आयुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्ध व्यवसाय विकास), मुंबई
 आयुक्त (सहकार) पुणे

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित मुंबई
 व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, अकोला
 व्यवस्थापकीय संचालक (राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान) महाराष्ट्र राज्य, पुणे
 संचालक (विस्तार व प्रशिक्षण) कृषि आयुक्तालय, पुणे.
 संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण) कृषि आयुक्तालय पुणे.
 संचालक (कृषि प्रक्रिया व व्यापारक्षम शेती) कृषि आयुक्तालय पुणे.
 संचालक (फलोत्पादन) कृषि आयुक्तालय, पुणे.
 विधान मंडळाचे सर्व सदस्य (विधानसभा/विधान परिषद)
 सर्व प्रमुख राजकीय पक्षांची कार्यालये
 ग्रंथालय महाराष्ट्र विधान मंडळ
 महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क, मुंबई
 सर्व कृषि संचालक, कृषि आयुक्तालय, पुणे
 सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी
 सर्व विभागीय कृषि सहसंचालक
 सर्व जिल्हा अधिक्षक कृषिअधिकारी
 सर्व जिल्हा कृषि विकास अधिकारी, (जिल्हा परिषद)
 नियोजन विभाग/१४३१
 वित्त विभाग/व्यय-१, अर्थसंकल्प/१३
 सर्व (सह / उप सचिव/अवर सचिव/कक्ष अधिकारी) कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
 निवडनस्ती

शासन निर्णय क्रमांक सॅशेयो २०१२ / प्र.क्र.१ / १७ अे दिनांक ८ जानेवारी, २०१३ चे सहपत्र
 सॅद्रिय शेती धोरणांतर्गत प्रोत्साहान कार्यक्रम
 प्रपत्र - अ (पायाभूत उपक्रम)

अ. क्र	बाब	मापदंड(रुपये)
१	पायाभूत उपक्रम	
अ)	राज्यस्तरीय उपक्रम	
	१) राज्यस्तरीय कार्यशाळा	रु.१,०००००/-
	२) जिगल्सच्या माध्यमातून प्रचार व प्रसिध्दी	रु.२५०००/-
	३) संकेतस्थळ निर्मिती	रु.२,०००००/-
	४) सॅद्रिय शेती पुरस्कार	रु.७५०००/-
	५) आकस्मिक खर्च (मान्यवरांसाठी प्रवास भत्ता, मानधन,सभेचे आयोजन इ.)	-
	६) कृषि विद्यापीठा अंतर्गत स्वतंत्र सॅद्रिय शेती विभाग स्थापन करणे	रु.२,०००००००/-
ब)	विभागस्तरीय उपक्रम	
	१) विभागस्तरीय कार्यशाळा	रु.५०,०००/-
	२) राज्याबाहेरील अभ्यासदौरे (५०शेतकरी प्रती दौरा)	प्रति अभ्यासदौरा रु.१,०००००/-
	३)यशस्वी शेतक-याना शेतावर सॅद्रिय शेती बहुविध प्रशिक्षण केंद्र उभारणे	कमाल रु.५,०००००/-
क)	जिल्हास्तरीय उपक्रम	
	१) भित्तीपत्रके,पुस्तिका, यशोगाथा, चित्रफिती इ.	रु.५०,०००/-
	२) कृषि मेळावे	रु.५,०००/-
	३) शेतीशाळा (यशस्वी सॅद्रिय शेतक-यांच्या शेतावर शेतीशाळा) यशस्वी सॅद्रिय शेतक-याला मानधन (३० वर्ग)	रु.५,०००/-प्रती शेतीशाळा
	४) प्रदर्शन/महोत्सव	रु.२,०००००/-
	५) ग्राहकाचे प्रशिक्षण	रु.१०,०००/-
	६) राज्याअंतर्गत अभ्यासदौरे (रु.५० शेतकरी प्रती अभ्यास दौरा)	रु.१,०००/-प्रती शेतकरी
	७) होर्डींगचे (फलक) माध्यमातून प्रसिध्दी	रु.५०,०००/-

शासन निर्णय क्रमांक सॅशेयो २०१२/प्र.क्र.१/१७ अे दिनांक ८ जानेवारी, २०१३ चे सहपत्र
प्रपत्र - ब (प्रकल्प उपक्रम)

अ. क्र	बाब	मापदंड (रुपये)
२.	सॅद्रिय शेती प्रकल्प उपक्रम	
अ)	सॅद्रिय शेतीचे समुह (१०० हे.प्रति समुह)	प्रति समुह रु.१,०००००/-
	१) सॅद्रिय गट स्थापना	
	२) गांडूळ बीज उत्पादन युनिट	रु.३०,०००/-
	३) सीपीपी कल्चर	रु.२५०/-
	४) निबोळी पावडर / अर्क तयार करणे	रु.३०,०००/-
	५) पिक अवशेषांचे कुटटी करण्यासाठी यंत्र	रु.२५,०००/-
	६) सॅद्रिय शेती प्रमाणिकरण	
	अ) प्रमाणिकरण शुल्क	रु.१,०००/- प्रति हे.
	ब) अंतर्गत नियंत्रण प्रणाली (आयसीएस)	-
	क) सॅद्रिय शेतीमाल विक्री केंद्र	रु.१०,०००/- प्रति समुह
	ड) ब्रॅंड विकसित करणे	रु.२,०००/- प्रति समुह
ब)	सॅद्रिय शेती गट	रु.१०,०००/- प्रति गट
	१) गांडूळ कल्चर युनिट	२ किलो गांडूळे प्रति लाभार्थी (रु.२,०००/- प्रति लाभार्थी)
	२) बायोडायनामिककंपोस्ट	रु.१५०/-
	३) स्थानिक निविष्ठा निर्मिती	रु.५००/-
	४) बांधावर गिरीपुष्प, कडुनिंब, करंज इ.लागवड	रु.५००/-